

# Một vài suy nghĩ về văn hóa thanh niên

**DẶNG CẢNH KHANH \***

## 1 - Những đặc trưng của văn hóa thanh niên

Văn hóa thanh niên là một hiện tượng văn hóa đặc biệt gắn liền với tuổi trẻ. Nó là một bộ phận của văn hóa trong xã hội. Trong từ điển xã hội học, người ta xếp nó vào dạng các tiểu văn hóa, tương đương với những tiểu văn hóa khác như tiểu văn hóa dân tộc, tiểu văn hóa gia đình, tiểu văn hóa nghề nghiệp, tiểu văn hóa kinh doanh... Nếu các tiêu chí cụ thể để phân biệt văn hóa thanh niên với các dạng thức văn hóa xã hội khác mặc dù còn chưa thực là rõ ràng nhưng về cơ bản chúng ta vẫn có thể cảm nhận được các sắc thái riêng biệt của nó, thì việc nhận định và đánh giá về văn hóa thanh niên lại là điều khó có thể đi tới thống nhất.

Thực tế xã hội cho thấy, văn hóa thanh niên với các hành vi, lối sống, quan niệm, cảm thụ và sáng tạo văn hóa đặc thù của thanh niên, không phải lúc nào cũng lọt qua được tầm mắt của mọi cư dân xã hội. Đặc trưng đầu tiên và dễ nhận biết của văn hóa thanh niên là tính mới mẻ và khác biệt của nó với những dạng thức văn hóa khác. Chúng ta biết, mọi thanh niên đều mong muốn được tự khẳng định mình. Mong muốn được tự khẳng định cũng khiến cho thanh niên muốn được mọi người nhìn nhận một cách chân thực và đúng đắn về

mình. Để thực hiện được điều đó trước hết, họ cảm thấy cần phải gây sự chú ý của người khác đối với mình. Điều mà những người lớn tuổi có phần cho là lố lăng, kệch cỡm, khác đời trong cách ăn mặc, nói năng, cử chỉ ở thanh niên và vị thành niên chính là sự phản ánh các cách thức gây chú ý nói trên. Bởi vậy, thần tượng của thanh niên nói chung thường không phải là những con người bình thường, giản đơn mà phải là những nhân vật có cá tính rõ rệt, có cử chỉ và hành vi hấp dẫn người khác, có những suy tư và tình cảm độc đáo. Thanh niên cũng không đi tìm những khuôn mẫu lý tưởng từ những gì xưa cũ, nhàm chán. Hình ảnh người nông phu dung dị trong đời thường, ngày này qua ngày khác, không có gì thay đổi, chỉ biết cặm cụi với các công việc cày cuốc, cấy hái, mặc dù có thể tạo được một sự kính trọng nhưng thật khó có thể trở thành mẫu người lý tưởng của những thanh niên ham muốn phấn đấu vươn lên.

Là những người trẻ tuổi, tương lai luôn rộng mở ở phía trước, thanh niên cũng có tâm lý không muốn lặp lại những điều cũ kỹ, đi những quãng đường đã mòn của những người đi trước. Họ thường không thỏa mãn với những gì đã có sẵn, không muốn coi mọi cái như đã an bài. Thêm nữa, họ cũng không có quá nhiều kinh nghiệm với cuộc đời để những kinh nghiệm này có thể trói buộc họ vào sự khuôn cứng.

Do vậy, văn hóa thanh niên, dù có mặt này mặt khác, có tiêu cực và có hạn chế nhưng bao giờ cũng là văn hóa của sự sáng tạo và đổi mới. Sáng tạo và đổi mới trở thành đặc trưng cơ bản của văn hóa thanh niên, làm nên bản chất của văn hóa thanh niên. Thực tế lịch sử đã

\* PGS, TS, Viện trưởng Viện nghiên cứu thanh niên

cho thấy, ở thời đại nào cũng vậy, tuổi trẻ và sự khám phá luôn đồng hành với nhau trong mọi suy nghĩ, nhận thức và hành vi của thanh niên. Sự đồng hành này biểu lộ ra ngoài qua các giao tiếp văn hóa, tạo thành sự khác biệt giữa văn hóa thanh niên với các dạng thức văn hóa khác.

Chính sự phá bỏ các khuôn phép, mà không phải ai cũng có thể cảm thông và chấp nhận được ấy, đã tạo ra ở văn hóa thanh niên một diện mạo đặc biệt. Văn hóa thanh niên là văn hóa thách thức mọi giới hạn. Ở đây, các quy luật của màu sắc, đường nét và âm thanh dường như không còn chính xác. Các ranh giới của sự sáng tạo đều có thể bị phá vỡ. Trong lĩnh vực văn hóa - nghệ thuật, văn hóa thanh niên có thể gạt bỏ ra ngoài nhiều nguyên tắc thẩm mỹ cơ bản. Những gam màu hài hòa, dịu mắt thông thường có thể được thay thế bằng những màu chói chang, nhức mắt. Những giai điệu hòa hợp dễ nghe quen thuộc có thể bị xếp đặt lại theo một hệ thống khác khiến người nghe nghẹt thở. Tuy nhiên, ở một khía cạnh nhất định, đó lại chính là sự sáng tạo và chỉ có sự trẻ trung của thanh niên mới đạt tới được sự sáng tạo tự nhiên đó.

Chính những đặc trưng về sự đổi mới và sáng tạo của văn hóa thanh niên đã khiến cho nó có được một đặc trưng khác nữa, đặc trưng về sự trẻ trung, sôi động, sự hồn nhiên và trong sáng. Về phương diện này, văn hóa thanh niên đã mang dáng vẻ của một khuôn mặt trẻ thơ đang mở rộng cặp mắt trong sáng hướng về những màu sắc mới mẻ và lung linh của cuộc đời. Trong cặp mắt ấy chứa đựng biết bao nhiêu câu hỏi, bao nhiêu sự ngạc nhiên, bao nhiêu những rung động và phản ứng tự nhiên.

Từ những phân tích xã hội học nói trên, theo chúng tôi, bên cạnh sự định hướng cho thanh niên tới những sự cảm thụ văn hóa lành mạnh, chúng ta, những nhà sư phạm và các bậc ông bà, cha mẹ, cũng không nên quá lo

lắng với những mái tóc vàng hoe, cái ống quần loe rộng ra hay bó chặt lại những tiếng ghi-ta chói tai, tiếng trống muốn vỡ tung các ô cửa sổ... Cần bình tĩnh suy ngẫm, tiếp nhận và cảm thông với những nhịp đập tình cảm trong trái tim của con em mình, dù có thể trong những nhịp đập ấy sẽ có những nhịp sai lệch, nhưng chúng ta cần có sự hiểu biết để điều chỉnh và hướng nó tới những điều tốt lành.

Một trong những đặc trưng quan trọng khác của văn hóa thanh niên là ở tính nhân văn, nhân đạo của nó. Khi mà những vấp ngã và thất bại còn đang ở phía sau của những hồn nhiên và chân thực, sự thù hận còn chưa có chỗ để lẩn át được những yêu thương, chiều chuộng của gia đình và cộng đồng ở tuổi mới lớn, thì những cái nhìn ban đầu của thanh, thiếu niên về cuộc đời vẫn còn đầy chất thi vị của sự nhân ái. Ngoại trừ những trường hợp đặc biệt, nhìn chung, với những đặc trưng riêng biệt của tuổi trẻ, thanh niên thường hướng về con người và xã hội, hướng về các quan hệ xã hội phía trước với ánh mắt thương cảm và sẻ chia. Điều đó tạo nên ở đa số thanh niên những hành vi văn hóa mang tính nhân đạo, cảm thông sâu sắc với con người.

Đa số thanh niên không chấp nhận những hành vi thô bạo với con người, họ dễ xúc động với những số phận con người bị đầy ải khổ cực, bị xã hội vùi dập, bị tan vỡ, chia lìa trong tình cảm gia đình, bạn bè, người thân... Đa số thanh niên cũng bất bình với những thói hư, tật xấu trong xã hội nhất là những thói hư, tật xấu làm tổn thương tới con người. Những tin tức nhân đạo về các trường hợp đau ốm, tàn tật, nghèo đói, chết chóc trên các phương tiện thông tin đại chúng bao giờ cũng gây được sự chú ý đặc biệt của thanh, thiếu niên. Nhiều người trong số họ mặc dù cũng có nhiều khó khăn trong cuộc sống, không giàu có, khá giả gì nhưng vẫn nhịn ăn, nhịn mặc để tìm cách hỗ trợ cứu giúp các đối tượng bất hạnh trên.

Chính vì vậy, thanh niên cũng luôn là nhóm xã hội có tính tình nguyện cao. Họ sẵn sàng tham gia một cách vô tư, dưới mọi hình thức vào những phong trào tình nguyện do Đoàn thanh niên và các tổ chức xã hội phát động. Màu áo xanh tình nguyện của thanh niên đã tỏa đi khắp các vùng miền, những vùng sâu, vùng xa, để lại nhiều ấn tượng đẹp đẽ, những tình cảm sâu nặng trong lòng nhiều tầng lớp nhân dân trong xã hội.

Chính tình cảm trong sáng và nhân đạo với con người của thanh thiếu niên làm nên những nội dung nhân văn, nhân đạo của văn hóa thanh niên. Chúng ta đã từng chứng kiến những nhóm thanh niên Híp-pi ngồi ôm đàn ghi ta, hát những bài ca phản chiến, biểu tình hằng tuần lễ dưới mưa tuyết trước cửa Nhà Trắng để phản đối cuộc chiến tranh xâm lược Việt Nam của Chính phủ Mỹ.

Tính nhân đạo và nhân văn, tính hồn nhiên và trong sáng, tính mới mẻ và sáng tạo trong văn hóa thanh niên đã tạo ra một chiều rộng cảm rộng lớn trong thanh, thiếu niên. Trong văn hóa thanh niên, chiều rộng cảm này dường như không có giới hạn. Một kiểu thời trang đẹp, một câu nói có sức thuyết phục, một bản nhạc hay... có thể lan tỏa rất nhanh trong cộng đồng thanh, thiếu niên. Bởi vậy tính cộng đồng là một trong những đặc trưng rất đáng chú ý của văn hóa thanh niên.

Tính cộng đồng trong văn hóa thanh niên xuất phát trước hết từ chính "tâm lý cộng đồng" của thanh, thiếu niên. Sự cộng hưởng giữa nhu cầu sinh hoạt cộng đồng, nhu cầu biểu hiện mình, nhu cầu sáng tạo với bản chất ngây thơ trong sáng của tuổi trẻ, đã tạo ra sức cuốn hút của văn hóa thanh niên. Chỉ có thanh niên và văn hóa thanh niên mới có thể lôi cuốn được một khối lượng đông đảo con người đến như vậy vào trong dòng xoáy mạnh mẽ của mình. Văn hóa thanh niên mở tung cánh cửa của các nhà hát có chỗ ngồi chỉ vài trăm khán

giả, lôi kéo họ đổ tung ra những quảng trường rộng lớn và tràn đầy khí trời, các sân vận động có sức chứa hàng vạn khán giả, với những dàn đèn la-de làm chao đảo bầu trời, những cột loa có công suất hàng nghìn oát làm rung động cây cỏ thiên nhiên. Nó tạo ra một trường điện từ rộng lớn những cảm xúc đồng điệu của hàng vạn con người, xóa bỏ sự ngăn cách giữa người sáng tác và người cảm thụ, vượt qua giới hạn của ngôn ngữ, ranh giới của các dân tộc và quốc gia đưa con người xích lại bên nhau, sát cánh bên nhau.

## 2 - Văn hóa thanh niên và các sai lệch văn hóa

Thực tế xã hội đã cho thấy, từ sự ngây thơ trong sáng, sự mới mẻ sáng tạo, đến những sai lệch văn hóa đã không có một khoảng cách lớn trong văn hóa thanh niên. Những lỗ hổng trong kiến thức cơ bản chưa được lấp đầy, những thiếu hụt trong tư duy do hiểu biết vấn đề chưa thật thấu đáo, triệt để, có thể kéo theo những nhận thức và hành vi không đúng đắn, phản văn hóa ở một bộ phận thanh niên. Sự phá bỏ công thức dễ biến thành phá hoại. Sự đổi mới, sáng tạo dễ trở thành manh động, dễ dãi. Sự hồn nhiên, sôi động dễ trở thành bông bột, quậy phá.

Sức mạnh sáng tạo và sôi nổi của văn hóa thanh niên đến mức độ nào thì khả năng sai lệch của nó cũng có thể tương ứng như vậy. Nếu người ta đã ngạc nhiên và bất ngờ như thế nào trước sức mạnh đổi mới của văn hóa thanh niên thì họ cũng sẽ phải ngạc nhiên và bất ngờ như vậy đối với sự lệch lạc của chính nó.

Để trả lời câu hỏi về những nguyên nhân dẫn tới các sai lệch trong văn hóa thanh niên, chúng ta có thể phân tích nó trên hai khía cạnh. Thứ nhất, quan hệ của văn hóa thanh niên với tính cách là một tiểu văn hóa với văn hóa chung và với xã hội. Thứ hai, bản thân sự chuyển hóa nội tại trong văn hóa thanh niên.

Cũng như tất cả các hình thái ý thức xã hội khác, văn hóa, trong đó có văn hóa thanh niên chịu sự tác động mạnh mẽ của những điều kiện kinh tế - xã hội của xã hội. Sự lệch lạc của văn hóa thanh niên về thực chất là sự phản ánh những lệch lạc của chính xã hội. Một xã hội không biết sửa mình, không biết tự điều chỉnh và hoàn thiện, để các quan hệ xã hội ngày càng trong sáng, lành mạnh hơn thì xã hội đó cũng không có khả năng để giải quyết các lệch lạc trong văn hóa, trong đó có văn hóa thanh niên. Trong trường hợp này, mọi sự thuyết phục, tuyên truyền đơn thuần đều không có tác dụng mạnh mẽ, thậm chí còn có thể tạo ra những phản ứng ngược lại.

Văn hóa thanh niên vừa là sản phẩm của những điều kiện kinh tế - xã hội, lại vừa là sản phẩm của chính nền văn hóa của xã hội đó. Bởi vậy, sự lệch lạc của văn hóa thanh niên cũng có những nguyên nhân từ chính nền tảng văn hóa chung của xã hội mà văn hóa thanh niên là một bộ phận cấu thành. Một nền văn hóa chung của xã hội phát triển mạnh mẽ và tiến bộ sẽ ảnh hưởng trực tiếp tới sự phát triển tiến bộ của văn hóa thanh niên và ngược lại. Một đất nước giữ gìn được những bản sắc văn hóa truyền thống tốt đẹp, tiếp thu được những mặt tiến bộ trong văn hóa của các dân tộc khác thì đất nước đó cũng có cơ sở để định hướng sự phát triển lành mạnh của văn hóa thanh niên.

Điều này liên quan đến sự phát triển của học vấn và giáo dục, sự hình thành các chuẩn mực và giá trị văn hóa tiến bộ và nhân đạo, sự kế thừa và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống, sự mở rộng khả năng lao động và sáng tạo ra các sản phẩm văn hóa tinh thần, sự định hướng đúng đắn những cảm thụ văn hóa lành mạnh... Nói một cách tổng quát, cần phải có các chính sách và cơ chế thích hợp, nhằm tác động tới đối tượng thanh, thiếu niên với tư cách là những chủ thể của văn hóa thanh niên,

giúp họ có được những nhận thức và hành vi ngày càng đúng đắn hơn trong giao tiếp văn hóa. Trong trường hợp những mặt nêu trên không được quan tâm, chú ý thì những sai lệch trong văn hóa sẽ xuất hiện.

Ngày nay, trong điều kiện phát triển của xã hội thông tin và toàn cầu hóa, trong những sự biến động phức tạp có phần nhiễu loạn của những chuẩn mực văn hóa trên thế giới, việc ngăn chặn những sai lệch văn hóa trong đó có văn hóa thanh niên và ảnh hưởng của nó tới đời sống xã hội là rất cần thiết.

### *3 - Những định hướng cơ bản phát triển văn hóa thanh niên*

Sự hình thành và phát triển văn hóa thanh niên vừa mang yếu tố tự phát vừa mang tính tự giác. Nó tồn tại bất chấp chúng ta có mong muốn hay không mong muốn có sự tồn tại đó. Mặt khác, nó lại mang tính tự giác ở chỗ, cũng giống như bất kỳ một hành vi nào, hành vi văn hóa của thanh, thiếu niên cũng chịu sự chi phối bởi khả năng nhận thức của chính thanh, thiếu niên, thông qua việc họ thực hiện xã hội hóa như thế nào, được nuôi dưỡng, dạy dỗ, giáo dục, tiếp nhận và xử lý các nguồn thông tin từ xã hội ra sao.

Chính vì vậy để có một sự phát triển lành mạnh, trong sáng, văn hóa thanh niên cần phải có được những sự định hướng đúng đắn. Cần có sự chủ động đối với việc phát triển văn hóa thanh niên với tư cách là một tiểu văn hóa, xác định rõ vị trí, vai trò của nó trong chiến lược phát triển văn hóa cũng như chiến lược phát triển kinh tế - xã hội. Cần phải nhận thức một cách đúng đắn, khoa học về văn hóa thanh niên cũng như mối quan hệ biện chứng giữa văn hóa thanh niên với văn hóa xã hội.

Thực tế cho thấy, đến nay, chúng ta vẫn chưa có được những hiểu biết một cách đầy đủ về bản chất cũng như những đặc trưng cơ bản của văn hóa thanh niên, chưa nhìn nhận được

đúng dẫn văn hóa thanh niên như là một tiêu chuẩn văn hóa. Sự thiếu hiểu biết về văn hóa thanh niên đã dẫn chúng ta đến những quan điểm hoặc chưa chú trọng đến một kế hoạch định hướng chỉ đạo, việc phát triển văn hóa thanh niên trên cơ sở tôn trọng những đặc trưng của nó hoặc thậm chí đã phủ nhận sự tồn tại khách quan của nó.

Điều này đã dẫn chúng ta tới những sự lúng túng trong việc xử lý rất nhiều vấn đề về văn hóa thanh niên. Chưa có những hiểu biết đầy đủ về nhu cầu văn hóa của thanh, thiếu niên, chúng ta đã chưa đầu tư thật đúng mức cho việc phát triển các cơ sở vật chất cho hoạt động văn hóa, chưa tạo ra được các sân chơi hợp lý có thể cuốn hút được thanh niên tham gia. Thiếu những hiểu biết về tính đổi mới và sáng tạo trong văn hóa thanh niên, chúng ta cũng đã rất lúng túng khi bắt gặp những "sáng kiến quá đà" trong các sinh hoạt văn hóa của thanh niên.

Không đánh giá được những đặc trưng về sự sôi động trẻ trung của văn hóa thanh niên, rất nhiều người trong chúng ta đã thắc mắc vì sao thanh, thiếu niên đã ít say mê với văn hóa - văn nghệ dân gian, với tiểu thuyết tình cảm kinh điển, với âm nhạc cổ điển. Không ít ông bố, bà mẹ đã nhốt con trong nhà vì e ngại chúng tiếp xúc với những thứ mà họ cho là "văn hóa hè phố" với thứ văn hóa mà họ gọi là "nhạc kích động", là "ánh đèn màu cuồng loạn". Cần phải giáo dục, định hướng để giúp thanh, thiếu niên xa lánh những thứ văn hóa phẩm độc hại, nhưng cũng thật tội nghiệp cho chúng nếu chúng ta cứ ngăn cản sự trẻ trung, sôi động, buộc chúng phải cảm thụ văn hóa theo cách thức của những người lớn tuổi trong nhà hát, trên những hàng ghế bọc da, với cô cón và cà vạt, không một chút động cựa và ho hắng để bảo đảm cho sự trong trẻo ngát ngát của tiếng nhạc cao siêu.

Không hiểu biết những đặc trưng về tính cộng đồng của văn hóa thanh niên chúng ta đã có lúc tỏ ra ngỡ ngàng trước sức mạnh lạ lùng của nó. Rất nhiều người trong chúng ta đã không hiểu được vì sao chỉ một trận bóng đá thông thường mà lại có thể lôi kéo hàng vạn thanh niên ra đường, mang trên vai cờ đỏ sao vàng hô vang những khẩu hiệu đầy lòng tự hào dân tộc tới tận đêm suốt sáng. Ngược lại, cũng chỉ vì không hiểu biết về tính cộng đồng trong văn hóa thanh niên, mà chúng ta cũng nhận ra được rằng bản thân thanh niên cũng rất dễ bị lợi dụng, lừa gạt, kích động tham gia vào những hành động mù quáng, gây rối trật tự, phá hoại sự ổn định của xã hội.

Cũng chỉ vì không hiểu được về những lệch lạc có thể diễn ra trong văn hóa thanh niên mà chúng ta đã tỏ ra lúng túng trong việc xử lý rất nhiều tình huống từ thực tế của cuộc sống, đặc biệt là xử lý những thanh niên bị lợi dụng lừa gạt để làm những điều sai trái.

Cần phải xây dựng những định hướng cơ bản cho việc phát triển văn hóa thanh niên với những đặc trưng của nó như là một tiêu chuẩn văn hóa đặc biệt. Phải đẩy mạnh các hoạt động tuyên truyền, vận động trong toàn xã hội để nâng cao nhận thức của mọi người dân, của chính quyền, đoàn thể, cộng đồng và gia đình về văn hóa thanh niên, có chính sách đúng đắn trong việc xử lý mối quan hệ giữa phát triển văn hóa thanh niên với phát triển kinh tế - xã hội, phát triển văn hóa thanh niên với việc xây dựng nền văn hóa mới, con người mới. Phải chú ý tới những đặc điểm của văn hóa thanh niên trong việc xây dựng các chiến lược phát triển văn hóa, phát triển nguồn lực con người, tạo điều kiện để phát huy những nhân tố tích cực trong văn hóa thanh niên, hạn chế các mặt tiêu cực, hướng các mục tiêu phát triển văn hóa thanh niên vào các mục tiêu xây dựng và phát triển đất nước trên con đường công nghiệp hóa, hiện đại hóa. □